

9. Srokowski K. *Sprawa narodowościowa na kresach wschodnich* / E. Srokowski. – Kraków, 1924. – 48 s.
10. Landau Z. *Gospodarka Polski międzywojennej* / Z. Landau, J. Tomaszewski. – T. 1–4. – Warszawa, 1967–1989.
11. Полуня В. А. *Революционное и национально-освободительное движение в Западной Белоруссии в 1920–1939 гг.* / В. А. Полуня, И. В. Полуня. – Минск : Гос. изд-во БССР, 1962. – 220 с.
12. Михутина И. В. *Польско-советская война 1919–1920 гг.* / И. В. Михутина. – М. : Ин-т славяноведения и балканистики РАН, 1994. – 322 с.
13. Борисенок Ю. А. *На крутых поворотах белорусской истории: общество и государство между Польшей и Россией в первой половине XX века* / Ю. А. Борисенок. – М. : ООО «Родина МЕДИА», 2013 – 351 с.

Марія Колосюк

БИТВА ЗА ДНІПРО В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ І РОСІЙСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ: НОВІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження історії Другої світової війни та її складової – німецько-радянської війни викликає сталий інтерес серед науковців України, багатьох інших країн. Ці події давно вже стали об'єктом не лише наукових, а й політичних дискусій. Тож і сьогодні, незважаючи на те, що існує велика кількість ґрунтовних публікацій, інтерес до цієї теми не згасає.

Битва за Дніпро є однією з кривавих сторінок української історії. З кінця 1980-х рр. і дотепер було видано велику кількість комплексних публікацій, у яких в контексті загальних воєнних подій розглянуто окремі питання, у тому числі й ті, що стосуються «битви за Україну». Це і загальні історіографічні дослідження, і спогади командирів та учасників подій, раніше невідомі, а тепер розсекречені документи, тобто фактично всі матеріали, які так чи так стосуються обраної тематики.

Узагальнюючими працями з історії німецько-радянської війни, де найбільш детально висвітлено перипетії боїв на дніпровських плацдармах, є такі: «Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941–1945», «Подвиг на віки: Книга Пам'яті України – місто-герой Київ», «Україна в полум'ї війни».

Серед науковців, які досліджували події «битви за Дніпро» є відомі українські вчені: В. Коваль [3], О. Лисенко [4], В. Грицок [1], В. Король [4], Р. Пилявець [4] та ін. Зокрема, у праці В. Грицюка «Стратегічні та фронтові операції Великої Вітчизняної війни на території України» зроблено одне з найкращих узагальнень щодо військових операцій на території України в 1943–1944 рр. Автором залучено нові архівні джерела, напрацювання українських і зарубіжних істориків, а також спеціальну літературу з військового мистецтва. Це дало змогу дослідити стратегічні мотиви радянського керівництва, напрями руху військ та їхні завдання, розгортання бойових дій і зайняття позицій. Також показано невдачі у виконанні задумів, «відсутність взаємодії між фронтами під час бойових операцій Червоної армії» [1]. Бойові дії у межах вказаної

операції неодноразово висвітлювалися на сторінках «Українського історичного журналу», збірника «Сторінки воєнної історії України», де науковці запропонували нове бачення воєнних реалій, у тому числі й їхній антропологічний вимір.

Сучасні російські науковці події битви за Дніпро поділяють на два етапи: 1) 13.08. – 21.09.1943 р., коли радянські війська прорвали німецьку оборону та досягнули рубежу Дніпра; 2) звільнення Лівобережної України, форсування Дніпра, вигнання німецьких військ з Донбасу і частково з Правобережної України [2]. Це значно полегшує перегляд та аналіз (опис) подій. Однак варто враховувати той факт, що битва за Дніпро складалася щонайменше з п'яти операцій, які своєю чергою розділялися на окремі локальні бойові дії.

Тематика окремих операцій лаконічно подана в працях українських науковців Б. Куровського, І. Печенюка та ін., які звертають увагу на проблеми організації наступу, хід бойових дій, форсування водних артерій, розширення плацдармів та ін. Дослідники О. Чорний і В. Сімперович розглядають доволі неоднозначні з наукового погляду події, такі як: трагедія 5-ї гвардійської армії в битві за Дніпро у вересні – жовтні 1943 р. [9] та бої на Букринському плацдармі [7]. Своєю чергою російські науковці описують не лише етапи підготовки, розгортання бойових дій та їхній результат, а й виділяють подвиги окремих учасників, у такий спосіб звеличуючи роль конкретно обраних людей у «пекельному вогнищі війни» [8]. Спираючись на спогадах учасників боїв, А. Рябцева зосереджує увагу на ролі простих солдат у цій «великій справі» [6].

Події, які відбувалися під час форсування Дніпра на окремих плацдармах, описують В. Сімперович, В. Коваль, О. Мацько, С. Сидоров та ін. Автори наголошують на складності та виснажливості цих подій. Також аналізують процес підготовки та здійснення стратегічних задумів командування. У праці «Україна в Другій світовій та Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.)» М. Коваль звертає увагу на те, що завдання, які були поставлені військам, доводилося виконувати без підготовки, з браком переправних засобів. Це ще раз підтверджує той факт, що українські науковці намагаються «деконструювати радянську модель історіописання», для чого надають правдиві факти, а не замовчують їх, як робить більшість російських учених [3].

Варто зазначити, що представники російського «історичного цеху» переважно використовують тематику «Великої Вітчизняної війни» в цілях виховання пересічних росіян у «патріотичному дусі», який базується на сильно міфологізованих героїчних подвигах (відомий публіцистичний мем «деды воевали!»). Така позиція вступає у позірну суперечність з тим, що деякі російські військові історики оскаржують факт, коли мобілізовані польовими військкоматами молоді українці, які не мали найелементарнішої військової підготовки, примусово були кинуті на форсування Дніпра. Підтвердженням такої інформації є висловлювання О. Ісаєва, але й він не визнає того факту, що Україна постраждала від таких злочинних рішень чи не найбільше.

Також варто не забувати про мемуаристику, хронологічні довідники, картосхеми, документальні фільми, завдяки яким можна дізнатися нові факти та дані, проаналізувати дислокацію й рух військ, настрої різних категорій військових, спогади учасників та очевидців.

Унікальним проектом в українській історіографії є науково-документальне видання «Україна. Хроніка визволення: дослідження, документи, свідчення», що містить перелік населених пунктів України, з яких протягом 18.12.1942 – 28.10.1944 рр. було вигнано німецьких окупантів. Окрім хроніки визволення міст і сіл, ця праця включає статті науковців.

Мемуари учасників подій є досить популярним видом отримання інформації як у радянський час, так і зараз. Однак основною відмінністю є те, що за радянської доби ці праці були заідеологізовані комуністичною пропагандою, а частина матеріалу вилучено чи переписано для того, аби не відходити від офіційного дискурсу. Сучасна ж українська історична наука намагається максимально відверто, «без прикрас» публікувати всі раніше приховані матеріали, у тому числі свідчення очевидців та учасників. Це дає можливість реконструювати картину подій набагато більше наближену до реалій, наголосити на забутих або раніше невідомих фактах.

Отже, у сучасній українській і російській історіографії існує велика кількість праць із тематики «Битви за Дніпро». Однак із кожним роком з'являються нові факти й статистичні дані, які дають змогу повніше досліджувати «темні» сторони цієї сторінки української історії. На жаль, і надалі історики приділяють увагу переважно загальному контексту бойових дій, при цьому оминають локальні епізоди, які чи не найточніше передають трагедію війни. Таку позицію пояснюємо залежністю багатьох служителів Клію, передусім російських, від стереотипів і міфологем.

1. Грицюк В. *Стратегічні та фронтові операції Великої Вітчизняної війни на території України* / В. Грицюк. – К. : Ін-т історії України НАНУ, 2010. – 150 с.
2. *Битва за Днепр* URL : http://mil.ru/winner_may-/history/more.htm?id=-11843317@cmsArticle
3. Коваль М. *Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.)* / М. Коваль. – К. : Вид. дім «Альтернативи», 1999. – 336 с.
4. Король В. *Битва за Дніпро та Київ : героїзм і трагедія (нові аспекти проблеми)* : до 70-річчя битви за Дніпро / В. Король // *Історія в школі*. – 2013. – № 9. – С. 1–9.
5. Лисенко О. *Битва за Дніпро у Другій світовій війні: спроба нової концептуальної візії* / О. Лисенко, Р. Пулявець // *Укр. іст. журн.* – 2019. – № 4. – С. 88–117.
6. Рябцева А. *Битва за Днепр* / А. Рябцева // *Армейский сборник*. – 2019. URL : <http://army.ric.mil.ru/Stati/item/216917/>
7. Сімперович В. *Бойові дії на території України в 1943–1944 рр. у вітчизняних документальних публікаціях* / В. Сімперович // *Огляди джерел та документальні нариси*. – 2015. – С. 153–165. URL : <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/13-5.pdf>

8. Форсирование Днепра // *Международный объединенный биографический центр*. URL : <http://www.biograph.ru/index.php/dnper>
9. Чорний О. Героїзм і трагедія 5-ї гвардійської армії в битві за Дніпро у вересні – жовтні 1943 р. / О. Чорний // *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія : Історичні науки*. – 2011. – Вип. 14. – С. 181–193.

Анастасія Сикало

ДВОРЯНСТВО НА ТЕРИТОРІЇ ЛУГАНЩИНИ: СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ

Вивчення формування дворянського стану на території сучасної Східної України середини XVII – початку XX ст. є малодослідженою проблемою. І це попри важливу роль цієї верстви у структурі тогочасного суспільства. Утім, в останні роки історики дедалі частіше звертаються до неї, бо без всебічного аналізу/синтезу еволюції дворянського стану неможливо як повноцінно уявляти тодішнє соціально-економічне та культурне життя регіону, так і розуміти специфіку його подальшого розвитку.

Історіографія історії формування та розвитку дворянства на території сучасної Луганщини спеціально не досліджувалася. На цей момент найповніший аналіз робіт із проблематики зроблено у відповідних розділах дисертацій Ігоря Кочергіна [1] й Наталії Проць [2], які присвячені еволюції дворянства Катеринославської та Харківської губернії, складовими яких були й луганські землі. Тож вважаємо за потрібне здійснити аналіз сучасної української історіографії цього питання для його подальшого ґрунтовного дослідження, що є метою цієї розвідки.

Найґрунтовніше питання розвитку дворянського стану на теренах сучасної Луганщини досліджено в уже згадуваних дисертаціях. Отак, у роботі І. Кочергіна «Катеринославське дворянство в умовах трансформації соціальних відносин (друга половина XIX – початок XX ст.)», захищеній у 2016 р., комплексно простежено діяльність катеринославських дворян, їхня взаємодія з різними соціальними та етнічними групами регіону, процеси адаптації в умовах реформування суспільства другої половини XIX – початку XX ст. Автор характеризує склад, повноваження, а також головні напрями діяльності дворянських органів губернії, з'ясує зміни соціальної ролі цієї верстви, а також визначає її кількісний та якісний склад у різноманітних державних і громадських структурах. Чинне місце в його аналізі посідають дворяни Слов'яносербського повіту, який охоплював південну частину сучасної Луганської області. Опрацьовано листування дворянина цього повіту П. Булацеля та губерньського маршалка дворянства П. Струкова [1, 73], благодійницькі ініціативи місцевого дворянства у сфері освіти [1, 85]. Важливим є висновок про те, що найбільше дворян мешкало поруч з Олександрівським, а саме в Слав'яносербському повіті [1, 91], а також те, що тут вони складали 2/3 повітових земських зібрань [1, 240].